

Meditacije o prvoj filozofiji – René Descartes

SUZANA MASLAĆ*

UDK: 141.132
Stručni članak
Primljeno:
19. travnja 2016.
Prihvaćeno:
29. kolovoza 2016.

Sažetak: Descartesove Meditacije o prvoj filozofiji objavljene su 1641. godine zajedno s prvih šest poglavlja Primjedbi i odgovora. Drugo izdanje Meditacije o prvoj filozofiji i svih sedam poglavlja Primjedbi i odgovora iz tiska izlaze 1642. godine. U prvoj meditaciji izlažu se uzroci zbog kojih možemo sumnjati u sve materijalne stvari. Druga meditacija kao temelj ima um koji se vlastitom slobodom domogao toga da i sebe samoga shvaća kao onoga koji nužno egzistira. U trećoj meditaciji Descartes donosi svoja prva dva dokaza za Božju opstojnost. U četvrtoj pak meditaciji, u kojoj se govori o istinitome i lažnome, Descartes pokazuje koji je pravi put dolaska i spoznavanja istinitoga. Taj je put prihvaćanje kao istinitoga samo onoga jasno i razlučeno spoznatoga, a sve što nije na taj način prihvatljivo možemo shvaćati kao neistinito. U petoj meditaciji nalazi se još jedan dokaz za Božju opstojnost i pouzdanost te se tvrdi kako nužnost geometrijskih istina također ovisi o spoznaji Boga. U šestoj meditaciji Descartes pokazuje razliku između spoznaje intelektom i zamišljanja imaginacijom te donosi oznake te spoznaje, odnosno zamišljanja. Descartesov glavni cilj pri pisanju Meditacija o prvoj filozofiji bio je pronaći prave argumente kojima ćemo na ispravan način spoznati Boga i um.

Ključne riječi: metafizička sumnja, dokazi za Božju opstojnost, neograničena supstancija, imaginatio, intellectio.

Uvod

Descartes svoje *Meditacije o prvoj filozofiji*¹ započinje promišljanjem i izlaganjem uzroka zbog kojih možemo sum-

* Suzana Maslač,
dipl. teol., Katolički
bogoslovni fakultet u
Đakovu Sveučilišta J. J.
Strossmayera u Osijeku,
P. Preradovića 17,
31400 Đakovo, Hrvatska,
suzana.maslac@gmail.com

¹ Djelo *Meditacije o prvoj filozofiji* (1641.) pojavilo se, prvo na latinskoj, a već 1647. i u francuskoj prijevodu. Na samome početku ovoga djela nalazimo Descartesovu posvetu gdje se on na poseban način obraća i zahvaljuje dekanu i doktorima svetoga Fakulteta teologije u Parizu, koje on naziva mudrim i slavim muževima. Istina, koju Descartes donosi u svojim meditacijama trebala je poslužiti, kako je i sam bio uvjeren, da svi povjeruju u Božju egzistenciju i realnu razlučenost ljudske duše od tijela; Usp. R. DESCARTES, *Meditacije o prvoj filozofiji*, J. TALANGA (prev.), KruZak, Zagreb, 2015., str. 17.

njati u sve materijalne stvari, a sumnja nas, pak, navodi na pravi put na kojem više nema mogućnosti za bilo kakvu sumnju u ono što smo spoznali kao istinito i jasno. Slijedi bjelodanost o umu koji vlastitom slobodom pretpostavlja kako ne egzistiraju sve one stvari u čiju egzistenciju možemo sumnjati te zaključuje kako ni njemu samome nije moguće ne egzistirati, a odvajanjem duše od tijela izlaže Descartes put koji vodi spoznavanju besmrtnosti duše. U *trećoj meditaciji*, kako bi dokazao Božju opstojnost, Descartes navodi kako se prvotno potrebno osloboditi od osjetila. Svaka ideja koja se u nama rađa uvijek je ideja koja ima neki uzrok, a konačno, zaključuje, kako je ideja Boga u nama, a sam Bog joj je uzrok. U *četvrtoj meditaciji* Descartes pokazuje razliku između istine i neistine te dokazuje kako je istinito sve ono što možemo spoznati jasno i odjelito, a zatim iznosi i razloge koji su uzrok neistini. U *petoj meditaciji* Descartes donosi još jedan argument za Božju opstojnost i tvrdi kako i sama izvjesnost geometrijskih i aritmetičkih istina ovisi o spoznaji Boga. »Posljednju svoju meditaciju, Descartes posvećuje razlučivanju spoznaje intelektom od zamišljanja imaginacijom, a oznake tog razlučivanja jesu najsigurniji argumenti, pomoću kojih dolazimo do spoznaje o našem umu i Bogu.«² Premda je izvorna svrha meditacije bila vezana uz put unutrašnjega preobražaja koji predstoji svakom vjerniku, jedino ontičko tlo na koje su se oslanjale Descartesove meditacije bio je ego, što znači da meditirajući subjekt više nije mogao vjerovati. Na poseban način u Descartesa sve dolazi u pitanje, sve se promišlja i razlučuje, tj. sumnjom je vođen istini i svom glasovitom: »Ja mislim, dakle ja jesam.« Descartes svojim ontološkim argumentom za dokazivanje Božje opstojnosti stoji nasuprot mnogim filozofima te su se pojedinci, posebice Kant, žestoko sukobljavali s njegovom filozofskom mišlju, a osobito su se obrušili na taj njegov ontološki argument. Naravno, treba reći i kako sve kritike imaju smisla, ali vidjet ćemo i Descartesove protuargumente. Najvažnije je to da je Descartes čvrsto vjerovao u sve što je rekao, a ono što nije uspio dokazati, toga se klonio, kako je više puta i rekao u svojim *Meditacijama o prvoj filozofiji*.

1. Meditacije o prvoj filozofiji – razrada i tumačenje prve Descartesove meditacije

U *prvoj meditaciji* Descartes, tražeći sigurnu osnovicu filozofije, opravdava sumnju u osjetilnu spoznaju. Već na samome početku Descartes iznosi sljedeće: »Primijetio sam već prije nekoliko godina kako sam u svojoj mladosti mnoge neistine prihvatio kao istine i kako je dvojbena ono što sam na to nadogradio. Zato treba jednom u životu sve to iz temelja preokrenuti te početi iznova od prvih temelja

² R. DESCARTES, *Meditacije o prvoj filozofiji*, str. 29.

ako želim u znanostima utemeljiti jednom nešto čvrsto i postojano.«³ Još smo od mladosti mnogo toga prihvaćali kao istinito, ali smo kasnije uvidjeli da je mnogo toga nesigurno. Zato je nužno da bilo kada u životu odbacimo sve što smo do tada primili pa da od temelja počnemo iznova. Nužno je, stoga, prije svega preispitati načela na kojima se gradi naše znanje da bismo došli do onoga što je jedino nedvojbeno, onoga jedinoga o čemu se ne moramo pitati. Znanje, pak, prema Descartesu, stječemo dijelom osjetilima, a dijelom svojim umom. Osjetila nas, međutim, često varaju pa im ne smijemo u potpunosti povjeravati. Još jedna bitna stvarnost u Descartesa jest i razlučivanje budnoga stanja od sna jer ne postoji sigurnost kojom bismo mogli razlučiti ta dva stanja. On ovdje kaže: »Možda čak ni naše tijelo nije takvo kakvo mi se po osjetilima čini.«⁴ To, pak, dalje znači kako nužno postoji protežnost, ali ni istine uma nisu sasvim slobodne od sumnje. Najsigurnije istine, prema Descartesu, jesu one aritmetičke i geometrijske jer ne brinu toliko o tome jesu li ili nisu iste u prirodi. Zanimljivo je i to kako Descartes donosi kao mogućnost postojanje zlog duha, varalice, koji bi nas ometao pri spoznavanju, ali zato on pretpostavlja najboljega Boga koji bi nas opet vraćao na put istine.

Prema tomu, može se zaključiti kako ni osjetila ni mišljenje ne pružaju potpunu izvjesnost pri zaključivanju, ali ako se odijelimo od svega nebitnoga i onoga što ne razumijemo, tada smo već bliže istinitoj spoznaji.

2. Druga Descartesova meditacija – govor o sumnji kao osnovi svake spoznatljive stvarnosti

U *drugoj meditaciji* Descartes pronalazi čvrst oslonac te kaže kako i u sumnji postoji sigurnost onoga mišljenja koje sumnja, a time i izvjesnost da postoji nešto, zapravo netko, kome je bit da misli i da je to nepobitna osnova svake spoznaje stvarnosti. »U nesigurnosti svih sumnji mogu naći jednu sigurnu točku, jedan iskaz koji je potpuno izvjestan i nepobitan, a to je činjenica koja moju sumnju ili mišljenje održava na životu.«⁵

Descartes tu sumnju naziva metafizičkom sumnjom, a ona označava sumnju u sve što opstoji kao takvo. Želimo li pravilno razlučiti ono ispravno od sumnje, moramo zadržavati samo ono u što smo sigurni da jest takvo kakvim se čini. S tom sigurnošću, da nešto jesam, povezana je nerazdvojivo i ona druga da ja mislim i ja postojim. »Ja mislim, dakle jesam«, u Descartesa je istina koja mi se očituje kao izravna stvarnost. »Pa i kad bi postojalo neko moćno biće koje bi me varalo, ipak i

³ *Isto*, str. 31.

⁴ *Isto*, str. 33.

⁵ *Isto*, str. 43.

ja moram postojati da me može varati. Tome da *jesam*, mogu odmah pridati i ono da ja jesam nešto: tj. znam da sam stvar koja misli i to je jedino sigurno.«⁶ Misлити u Descartesova znači sljedeće: sumnjati, dvojiti, razumijevati, tvrditi, nijekati, zamišljati i osjećati. Već u samome tome što gledam ili slušam nešto, a kada se pri tome razumijevam kao onaj koji misli, onda u tome uviđam ono bitno. To bi, pak, dalje značilo kako bolje poznamo predmete svojih osjetila negoli sebe same. Nepromjenjiva svojstva voska, ako ga uzmemo za primjer, spoznaju se samo razumom. »Spoznaja voska jest, prema Descartesu, uvid samoga uma, koji može biti nesavršen i zbrkan, ili jasan i razlučen, već prema tomu posvećujem li manje ili više pozornosti onim stvarima od kojih se sastoji.«⁷ Pri spoznavanju materijalnih stvari izvan sebe zadržavam i sigurnu spoznaju da ja postojim. Sve do sada izrečeno navodi nas na zaključak da subjekt koji misli lakše i bolje spoznaje ono umno negoli ono tjelesno.

3. Treća meditacija R. Descartesova – dokazi za Božju opstojnost

Treća Descartesova meditacija donosi dokaze za Božju opstojnost (*de Deo, quod existat*). Autentičnost postavljanja pitanja o Bogu traži i promišljanje o životnoj formi. To pitanje u Descartesova proizišlo je iz smjera metodičkoga ateizma. Tako se pitanje o Božjoj opstojnosti pokazuje kao traženje pojma beskonačnosti u kojem se zrcali ljudska konačnost. »Pitanja o Bogu tako dovode do mjesta na kojima se jasnije vidi i odakle ono izvire i kamo uvire.«⁸ Iz dobivene spoznaje o sebi mogu izvesti opće pravilo istine, a njezinu vrijednost mi jamči istinitost Boga, čije se opstojanje kao savršenoga bića također može jasno pokazati. »Jedino je ideja Boga, prema Descartesu, jasna i odjelita, a sve ono što opažam jasno jest istinito i odjelito.«⁹ Sigurno je da sam ja biće koje misli. No to još nije riješeno pitanje odgovara li mojim drugim idejama i pojmovima uopće nešto te mogu li ja to spoznati. Jedino tada, drži Descartes, kada bi postojao neki bog (varalica) koji bi me u svemu varao, bilo bi moguće da i to opće pravilo istine ne bude sigurno. »Zato je potrebno istražiti pitanje, opstoji li Bog ili je on možda varalica. Zabluda se nalazi samo u podrijetlu naših ideja, a ne u samim idejama. One ne mogu biti neistinite. Pogledamo li pobliže te ideje, onda vidimo da su nam neke urođene, a druge pridošle, a većina njih su izmišljene od samoga mene.«¹⁰ Njihova neovisnost o mojoj volji još ne dokazuje da one dolaze od izvanjskih stvari. One bi mogle biti i pri čini u snu koji su također neovisni o mojoj volji. No postoji put kojim možemo

⁶ *Isto*, str. 47.

⁷ *Isto*, str. 55.

⁸ A. VUČKOVIĆ, Filozofska pitanja o Bogu, u: *Bogoslovska Smotra* 76(2006.)2, str. 335.-361.

⁹ R. DESCARTES, *Meditacije o prvoj filozofiji*, str. 83.

¹⁰ *Isto*, str. 69.

doći do zaključka dolaze li te ideje od izvanjskih predmeta, a taj nam put ujedno predstavlja prvi dokaz za Božju opstojnost. Upravo intelektom shvaćam što je stvar (tj. supstancija¹¹), što je istina, što je mišljenje i to nam dolazi upravo po vlastitoj naravi i prema vlastitoj naravi. Te različite ideje imaju različitu mjeru objektivne stvarnosti ili savršenosti. Ideje supstancija stvarnije su i savršenije od ideja načina i akcidenata. Tako i ideja neizmjernoga, vječnoga, nepromjenjivoga, sveznajućega, svemoćnoga bića, stvoritelja svih ograničenih stvari posjeduje više stvarnosti od ideja supstancija koje su ograničene. No u učinku nekoga uzroka ne može biti više stvarnosti nego što je u samom uzroku. Drugim riječima, uzrok mora u sebi sadržavati barem toliko stvarnosti ili još više nego što je ima njihov učinak. Ukoliko je stvaran sadržaj ili savršenstvo neke moje ideje toliko veliko da nadilazi mjeru moje savršenosti i stvarnosti, onda nije moguće da sam ja jedino biće koje opstoji, nego mora opstojati još neko biće, osim mene, koje je uzrok ideje. Ako Boga shvaćamo kao neizmjernu, neovisnu, najumniju i najmoćniju supstanciju, onda ta ideja ne može potjecati od mene samoga jer ona uključuje nešto neizmerno, a ja sam kao biće ograničen. Neizmjernost nije samo čisto nijekanje ograničenosti, nego u njoj leži puno više stvarnosti i savršenosti od ograničenoga. Problematika koja se pri tome javlja unutar treće Descartesove meditacije, prema mišljenju autora Milidraga, kreće se u smjeru pitanja: »na osnovu čega kartezijanski meditirajući subjekt može razlučiti koje njegove ideje reprezentiraju suštine stvari, dakle suštine svega onoga što ili realno egzistira ili može realno egzistirati, a koje reprezentiraju tek bića razuma.«¹² U petom ulomku *Treće meditacije* Descartes razdjeljuje svoje misli na ideje koje reprezentiraju različite predmete, s jedne strane, i na voljne akte koji obuhvaćaju htijenja i sudove, s druge strane. »Sama htijenja za Descartesa ne reprezentiraju ništa te se on ni ne osvrće na njih sve do *Četvrte meditacije*.«¹³

»Već samo zbog toga što opstojim i u meni je stanovita zamisao najsavršenijeg bića, to jest Boga, najbjelodanije se dokazuje da i Bog opstoji.«¹⁴ Bog je onaj koji ne može biti varljiv, ja ga ne mogu u cijelosti shvatiti, ali Ga mogu donekle doseći mišljenjem. On nije podložan nikakvim nedostacima. Na temelju obaju dokaza

¹¹ Supstancija (lat. substantia) – latinski prijevod grčkoga Platonova pojma ousia te Aristotelova pojma hypostasis. Descartes supstanciju shvaća kao nešto što za svoj bitak nije potrebno ničega drugoga: božanska supstancija kao beskonačno savršeno mišljenje (res cogitans infinita). No, i konačna misleća svjesna supstancija (res cogitans finita) kao i protežni tjelesni svijet (res extensa) postoje istom Božjim stvaranjem. Usp. Supstancija, u: A. HALDER (ur.), *Filozofijski rječnik*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2002., str. 356.-357.

¹² P. MILIDRAG, Problem razlikovanja ideja stvari od ideja nestvari kod Descartesa, u: *Filozofska istraživanja* 32(2012.)2, str. 261.-278.

¹³ *Isto*, str. 262.

¹⁴ R. DESCARTES, *Meditacije o prvoj filozofiji*, str. 81.

vidljivo je kako Bog ne može biti varalica. Prijevara i varka zasnivaju se na zloći ili nemoći, a Bog, kao neograničena supstancija, može biti samo biće bez nedostataka. U tome je jedino što se može prigovoriti onomu što vrijedi kao opće pravilo istine i iz toga razloga zaključujemo kako samo ono što opažam kao jasno i odjelito jest ujedno i stvarno i istinito.

4. Četvrta meditacija R. Descartesa – izbjegavanje zablude; govor o istinitome i neistinitome

Četvrta meditacija predstavlja sažetak prvih triju meditacija. Descartes započinje svoj govor o istinitome i neistinitome te pokazuje put kojim valja izbjeći zabludu. Ponajprije se pita kako je uopće moguće da padnem u zabludu ako me je savršeno biće, Bog, stvorilo. On smatra kako je nedovoljno tumačiti događaj zablude samo i jedino ograničenošću našega bića. Zabluda nije samo neimanje istine nego i prihvaćanje neistine. On ovdje kaže sljedeće: »Svako jasno i odjelito poimanje nedvojbeno jest nešto, i stoga ne može biti od ništa, nego mu je nužno Bog uzročnik, Bog – kao Onaj najsavršeniji, koji ne može biti lažan; stoga je taj naš sud nedvojbeno istinit.«¹⁵ U tome poglavlju Descartes objašnjava ovisnost našega djelovanja o Bogu. Bog neizravno sudjeluje u našim pogreškama jer održava naše sposobnosti onakvima kakve nam omogućuju te iste pogreške. Nedostatak je, međutim, prvotno u nama koji upotrjebljavamo određenu spoznatu istinu. U svojem razmišljanju ne učim samo, kako to Descartes kaže, ne pogriješiti nego istodobno i što mi je činiti kako bih postigao istinu. Do nje ću zaista doći ako se dostatno držim samo onoga što savršeno razumijem, a sustežem se od onih stvari koje poimam zamršeno i nejasno. Zanimljivo je kako upravo u toj meditaciji Descartes pokazuje ne samo kako ne pogriješiti, tj. činiti pogreške, nego i kako se približiti onome što je istinito, u konačnici, onome što je istina i što se takvim treba tumačiti i razumijevati. Ispravnom upotrebom sposobnosti prosuđivanja dolazimo do toga da isključimo svaki vid pogreške pri spoznavanju, a meditacija je, pri tome, onaj ispravan način kojim samoga sebe stavljam na put ispravne i istinite spoznaje.

5. Obrazloženje pete meditacije R. Descartesa – bit materijalnih stvari i daljnji dokazi Božje opstojnosti

Peta meditacija proučava bit materijalnih stvari i još jednom govori o Božjoj egzistenciji. Descartes ponajprije ispituje jasnoću ideja koje imamo o izvanjskome svijetu te kaže kako su jedina jasna matematička određenja i zato su ona istinita. Predmeti tih ideja moraju imati određenu istinitu i nepromjenjivu prirodu ili bitnost

¹⁵ Isto, str. 117.

(suštinu) koja pritom ne ovisi o našem duhu. Takve ideje nemaju osjetnoga iskustva, ali su istinite jer su jasno i odjelito spoznate, pa zato i njihovi predmeti bivaju označeni u Descartesa kao nešto. Ono što u svojoj svijesti spoznamo jasno i odjelito iako nekom predmetu već pripada, onda to tome predmetu i mora pripadati. Otuda dobivamo još jedan dokaz za Božju opstojnost. »Kao što u sebi nalazim ideju nekog geometrijskog lika ili broja, tako nalazim u sebi i ideju najsavršenijeg bića i pritom jasno i odjelito vidim da na njegovu narav spada to da uvijek postoji. Božja opstojnost mi je barem isto toliko jasna i izvjesna kao i matematičke istine.«¹⁶ »Božja egzistencija¹⁷ ne da se odijeliti od njegove biti (essentiae)¹⁸, kao što se, primjerice, od biti trokuta ne da odijeliti veličina triju kutova, ili od ideje brijega ideja doline.«¹⁹ Nužnost same stvari goni me da misleći priznam da je opstojnost Boga neodjeljiva. Čim stvorim samu misao prvoga i najvišega bića, već moram njemu nužno pridati sve savršenosti, a otuda nužno slijedi i njegova opstojnost jer je i opstojnost savršenost. »Ideja Boga je prva i najodličnija od urođenih ideja, ne nešto izmišljeno, nego odsjev istine prirode. Iz te ideje mogu izvesti i druge zaključke: da je nemoguće da postoje dva ili više bogova, da Bog opstoji od vječnosti i do vijeka.«²⁰ Jedino ako mi je duh zamagljen, onda je moguće da poričem očitu istinu da Bog postoji. Kada sam jedanput dobio uvid u istinu da Bog jest i da sve drugo o njemu ovisi te da on nije varalica, te ako sam iz toga zaključio da je sve što spoznam jasno i odjelito ujedno i nužno istinito, onda je uklonjena svaka sumnja te o tome posjedujem istinito i sigurno znanje, a sigurnost i istinitost znanja ovisi o spoznaji Boga.

6. Šesta meditacija R. Descartesa – govor o odjelitosti uma od tijela

Posljednja, *šesta meditacija*, »govori o egzistenciji materijalnih stvari i realnoj odjelitosti uma od tijela.«²¹ Descartes ovdje na poseban način istražuje pitanje opstojnosti materijalne stvarnosti. Vjerojatnost toga daje već sposobnost predočavanja

¹⁶ *Isto*, str. 123.

¹⁷ Egzistencija (lat. *existere*, izići, nastati), općenito: opstojnost, postojanje, tubitak, zbilja, stvarnost. U aristotelovsko-skolastičkoj tradiciji se pod egzistencijom (lat. *existentia*) misli postojanje bića iz njegovih počela i iz njegove samostojnosti, ostvarenje njegova tako-bitka, (esencije) njegove biti (akt). Usp. Egzistencija, u: A. HALDER, *Filozofijski rječnik*, str. 90.

¹⁸ *Bit* – kao imenica bit znači načelni (vidik) pogled (grč. *eidos*, *ousia*; lat. *species*, *essentia*) koji neko biće, kao pojavno oblikovano biće, nudi svojim karakterističnim što-bitkom (štostvo, nešto-bitak). Ona označuje pojedinačno biće (*individuum*) te istodobno i prije svega unutarnju strukturu, tip, temeljnu određenost koje su nekomu biću zajedničke s drugim bićem jedne te iste vrste. Usp. *Bit*, u: *Isto*, str. 45.-46.

¹⁹ R. DESCARTES, *Meditacije o prvoj filozofiji*, str. 121.

²⁰ *Isto*, str. 129.-133.

²¹ *Isto*, str. 135.

(*imaginatio*) koja nam daje predodžbe (ideje) tjelesnih stvari. No to još nije dokaz. Razlika između imaginacije i spoznaje intelektom sastoji se u sljedećem: pri zamišljanju nečega imaginacijom potreban je nekakav poseban duševni napor kojim se ne koristimo pri spoznaji intelektom. Descartes dalje nastavlja i kaže kako se osjetilima ne možemo potpuno povjeriti, ali ne smijemo ni sumnjati u sve što nam osjetila predočuju. Kad znam da sve ono što mislim jasno i odjelito može od Boga biti i stvoreno, onda je dovoljno da jasno i odijelim jednu stvar od druge pa da mi bude očito da je Bog mogao njih tako odjelito stvoriti. No imam jasnu i odjelitu ideju o sebi samome kao biću koje misli i koje nije protežno, ali u isto vrijeme imam jasnu i odjelitu ideju o tijelu kao protežnom biću koje ne misli. Posjedujem i svojstvo da od osjetila primam ideje koje ne stvaram. One moraju imati uzrok u nekoj supstanciji koja je različita od mene, u kojoj se stvarno nalazi sav predodžbeni sadržaj tih ideja. Drugim riječima, te ideje moraju uzrokovati ili samo tijelo ili neko više biće. »Kako je istinoljubivi Bog ne želi varati, treba pretpostaviti da ideje o tijelu, materijalnosti doista i dolaze od tijela, pa prema tome tijela doista egzistiraju. Na temelju toga što Bog nije prijevaran općenito i proizlazi da se u tim stvarima ni ne varam.«²² Naša nas priroda uči da imamo tijelo, da smo osjećajima tijesno povezani s tijelom i da s njime činimo cjelinu, a da se oko našega tijela nalaze i druga tijela. Descartes kaže kako trebamo imati na umu, dok promišljamo o gore izrečenome, kako je tijelo uvijek djeljivo, a um nije. Budući da sam stvar koja misli, u sebi ne razlikujem dijelove, nego samoga sebe shvaćam kao cjelinu.

Zaključak

Na kraju, kako bismo dali valjan zaključak svemu što je do sada izrečeno, započeti ćemo od toga da postoji nekoliko vrlo bitnih stvarnosti za shvaćanje Descartesovih *Meditacija o prvoj filozofiji*. Prvo na što treba obratiti pozornost u njegovoj filozofskoj misli jest to da je duh u Descartesa pri spoznavanju uvijek onaj prvotniji, primarniji, izvjesniji, a duša je besmrtna jer ne ovisi o tijelu. Nadalje, s obzirom na Boga Descartes nam donosi tri važna dokaza za dokazivanje Božje opstojnosti. Prva su dva na temelju uzročnosti, a treći je ontološki dokaz. Taj posljednji, ontološki, dokaz naišao je i na neodobravanje, posebice Immanuela Kanta. On se na poseban način razračunao s tim Descartesovim dokazom. Pitamo li se što je to Kantu zasmotalo u Descartesovu tumačenju ontološkoga dokaza za Božju opstojnost, dolazimo do toga da postojanje, prema Kantu, nikako nije i ne može biti svojstvo, a pojedini su filozofi, među njima i sam Descartes, to običavali kazivati u svojim promišljanjima i pridavali su Bogu svojstvo postojanja i iz toga onda i zaključili postojanje Boga.

²² Isto, str. 143.

Riječ je, dakle, o apriornom argumentu Božjega postojanja koji se temeljio ponajprije na čistom promišljanju i nije pokušavao dokazati kako je sve stvoreno Božje djelo. Descartesov ontološki argument, kakav donosi u trećoj meditaciji, izriče prije svega njegovo poimanje Boga, a to vidimo iz sljedećega ulomka: »pod Božjim imenom razumijem stanovitu supstanciju koja je beskonačna, neovisna i u najvišoj mjeri razumna i moćna. Ako pomnije razmislim sve mi se manje čini da su (ti atributi) mogli poteći od mene samog. Stoga iz svega što je do sad izrečeno treba zaključiti da Bog nužno egzistira.«²³

Descartesov ontološki argument proizlazi iz definicije riječi *Bog*, bića od kojega se ništa veće ne može zamisliti, on je savršeno biće. No, on svoje dokaze traži i drugdje. Na primjer, u petoj meditaciji navodi kako već samim tim što imamo ideju Boga u sebi, to znači da Bog nužno mora postojati jer kako ideju Boga pronalazimo unutar sebe isto tako pronalazimo i ideju nekoga lika ili broja. Ovdje vidimo i kako Descartes pokušava odvojiti Božju egzistenciju i bit što je, po njemu, različito. No u tome ne uspijeva jer je egzistencija bitno svojstvo Boga i ne može se odvojiti od njegove biti »kao što se od biti trokuta ne može odvojiti veličina njegovih triju kutova jednakih dvama pravim.«²⁴ Ta nemogućnost odvajanja biti i egzistencije sadržana je u jednoj jedinoj misli, a ta je da Bog ne bi bio najsavršenije biće ako ne bi postojao.

Dakle, Descartesova logika ide u sljedećem smjeru: Prvo, prema njegovoj definiciji Bog je savršen. No Bog nije savršen ako ne postoji. Dakle, Descartes zaključuje kako Bog nužno mora postojati.

Vrlo bitan pojam u Descartesovoj filozofskoj misli jest i *neodvojivost* kojom on želi reći da ako se nešto ne da odijeliti od nečega drugoga, ne znači nužno da i ne postoji negdje na odvojen način. On tu daje primjer brijega koji se ne da odvojiti od doline, ali ipak to ne znači da ne postoji jedan brijeg negdje na svijetu. On time ne potvrđuje, ali ni ne niječe opstojnost nečega, već samo želi ukazati da koliko su neke stvari neodvojive jedna od druge, toliko je moguće i da postoje negdje odvojeno. Upravo zato što se Boga ne može zamisliti nikako drukčije osim kao egzistirajućega, on zbilja mora egzistirati. Dakle, on se tim ograđuje od mogućih prigovora pa kaže kako u našoj slobodnoj moći nije zamišljati najsavršenije biće, točnije Boga, bez egzistencije, tj. najvišega savršenstva, ali u našoj je slobodnoj moći zamišljati, primjerice konja s krilima ili bez njih, dolinu s brijegom ili bez njega.

Možda se čini pogrešnim i to što Descartes uzima postojanje kao najviše savršenstvo Božje. No ako i nije najviše savršenstvo, postojanje ipak jest među savršenstvima i mora biti pripisano Bogu. Kant, međutim, ne vjeruje kako se Božja op-

²³ Isto, str. 93.

²⁴ Isto, str. 123.-125.

stojnost može dokazati isključivo promišljanjem i tu se oni razilaze u mišljenjima. On zapravo niječe taj ontološki dokaz za Božju opstojnost koji su donijeli filozofi tijekom povijesti i tako dali Bogu svojstvo postojanja i iz toga zaključili kako Bog nužno jest, kako nužno postoji. Kant ovdje tvrdi kako postojanje nije i ne može biti svojstvo. No ontološki su se dokazi za Božju opstojnost oslanjali isključivo na Božja svojstva i zato je ta Kantova kritika vrlo bitna za pravilno razumijevanje svega do sada izrečenoga. Primjerice, udovica ostaje udovica postojala ona ili ne. Bitno je, dakle, značenje te riječi. Postojanje, uistinu, nije svojstvo. Primijenimo li tu teoriju na ontološki dokaz, možemo reći kako su Božja svojstva dobrota, sveznanje i neograničena moć, ali ne i postojanje. Postojanje je, naime, bilo ono stvarno ili u mašti, zapravo uvjet da bi nešto moglo imati svojstva, a nije samo svojstvo.

Kant tom kritikom, dakle, ne otpisuje mogućnost postojanja Boga, ali jasno govori kako je krivo samo na temelju riječi *postojati* zaključiti kako Bog u stvarnosti jest i postoji. Descartes opet tvrdi kako je postojanje svojstvo sadržano unutar pojma *Bog* i kaže kako Boga koji ne bi postojao i ne bismo mogli nazvati Bog. Najveći problem, mogli bismo to tako reći, između Descartesa i Kanta jest iskustvena dimenzija. Ako želimo reći kako nešto jest kakvim se čini, onda moramo imati i iskustvo o tome. Ono nam mora biti aposteriorno dano, a ne apriorno kakvi su Descartesovi ontološki dokazi. Na primjer, čujem da postoji neka keramička posuda. No svoje znanje ne proširujem ako samo čujem ili mislim kako postoji neka keramička posuda, već samo ako ju vidim ili posjedujem, jer postoji mogućnost da posuda o kojoj još nemam znanje sadrži više ili manje svojstava nego što mislim. Konkretno, na primjeru Boga, Kant je želio reći da mi vjerujemo da je Bog dobar i svemoguć, sveznajući, ali ipak moramo imati i neki doživljaj ili iskustvo vezano uz Boga kako bismo mogli znati postoji li ili je tek plod naše mašte. Na tome je mjestu Descartes ostao malo nedorečen, no ipak je čvrsto vjerovao u svoj dokaz o Božjoj opstojnosti.

Treba reći i kako su Descartesovi ontološki argumenti određeni teizmom koji prvotno govori kako postoji jedan Bog koji je svemoguć, sveznajući i beskrajno dobar. Naziv *ontološki* pripisujemo Kantu, a u srednjem vijeku nazivao se i Anselmov argument jer je sv. Anselmo prvi koji ga je spomenuo.²⁵ No treba reći i kako se taj ontološki dokaz razlikuje od drugih dokaza o Božjoj opstojnosti i stoga bi bilo pogrešno govoriti kako je svaki pokušaj dokazivanja Božje opstojnosti ontološki dokaz. Uz taj ontološki, postoji još dokaz prvoga uzroka ili kozmološki dokaz, koji

²⁵ Anselmo donosi svoj ontološki argument u djelu *Proslogion*. On Boga opisuje kao nešto najveće nama spoznatljivo, Bog je vrhunac sve naše spoznaje, On je vrhovno dobro koje ne ovisi ni o čemu, ali od Njega ovisi svačije postojanje i dobrobit. Anselmo je htio bezumnika podučiti kako je Bog vrhunac svih naših zamisli. U kritici Anselmova argumenta najčešće se prigovara da je čovjeku dao preveliku ulogu u dokazivanju Božje opstojnosti, on je taj koji Boga na neki način posjeduje u svome umu, dakle još jedan aprioran argument susrećemo u Anselmovo misli.

može biti nešto uvjerljiviji, no opet nam treba ono nešto iz čega se može zaključiti da je Bog početak svega. Ontološki je, pak, argument pokušaj dokazivanja Božje opstojnosti s pomoću njemu pripadnih i već spomenutih svojstava svemogućnosti, beskrajne dobrote i znanja. Prema tomu, Descartesovim riječima, ontološki argument jest onaj koji govori kako je upravo Bog »ono biće od kojega se ništa veće ne da zamisliti«²⁶, a sumnja je ta koja vodi Descartesa njegovom slavnom zaključku: »Ja mislim, dakle ja jesam.«

²⁶ *Isto*, str. 125.-129.

MEDITATIONEN ÜBER DIE ERSTE PHILOSOPHIE – RENÉ DESCARTES

Suzana Maslač*

Zusammenfassung

1641. wurden Descartes' Meditationen über die erste Philosophie gemeinsam mit den ersten sechs Kapiteln der Anfragen und Antworten. 1642 kam die zweite Auflage der Meditationen über die erste Philosophie aus dem Druck gemeinsam mit allen sieben Kapiteln der Anfragen und Antworten. In der ersten Meditation werden die Ursachen entfaltet, deretwegen wir an allen materiellen Dingen zweifeln können. Die zweite Meditation hat als Grundlage den Geist, der mit Hilfe seiner eigenen Freiheit errungen hat, dass er auch sich selbst als jenen begreift, der notwendigerweise existiert. In der dritten Meditation bringt Descartes seine ersten beiden Beweise für das Bestehen Gottes. In der vierten Meditation, wo vom Wahren und Falschen die Rede ist, zeigt Descartes, was der erste Weg der Ankunft und der Erkenntnis des Wahren ist und es ist dies jener, dass wir nur das als wahr annehmen, was klar und erleuchtet erkannt ist und alles, was nicht auf diese Art akzeptabel ist, können wir als unwahr verstehen. In der fünften Meditation befindet sich ein weiterer Beweis für das Bestehen Gottes und die Verlässlichkeit hängt als Notwendigkeit der geometrischen Wahrheit ebenso von der Erkenntnis Gottes ab. In der sechsten Meditation zeigt Descartes den Unterschied zwischen der Erkenntnis durch den Intellekt und der imaginären Vorstellung und nennt die Kennzeichen dieser Erkenntnis beziehungsweise dieser Vorstellung. Descartes' Hauptziel beim Schreiben dieser Meditationen über die erste Philosophie war genau das Finden der richtigen Argumente, mit deren Hilfe wir auf richtige Weise Gott und den Geist selbst erkennen.

Schlüsselwörter: metaphysischen Zweifel, der Gottesbeweis, unbegrenzten Substanz, Imagination, Intellekt.

* Suzana Maslač, dipl. teol., Katholische theologische Fakultät in Đakovo, Universität von J. J. Strossmayer in Osijek, P. Preradovića 17, 31400 Đakovo, Kroatien, suzana.maslac@gmail.com